

משפטים

ק"ל ע"י
כולל
לבושי חושן

בראשות הרה"ג ר'
יושע העשיל פריעדמאן
שליט"א

פרשת תרומה - תצוה תשפ"ג לפ"ק | גליון י' שנה א'

משפט החושן

שאלות ותשובות בדיני ממונות

דבר המשפט

אותי עזבו מקור מים חיים

באנו להעיר על מה שבעוה"ד מצוי בין אנשים שמסלקים עצמם מליך לדין תורה ומהדרים לפשר אצל בקי בחוקי המדינה או בחוקי הנימוס וכדו'. ויש בזה עון גדול, כמבואר בחזו"א (סנהדרין ס' ט"ו סק"ד) ח"ל ואע"ג דליכא ביניהם הדיין שידין ע"פ משפטי התורה ומוכרחים להמנות בעל שכל לפי מוסרי האדם, אינם רשאים לקבל עליהם חקי עמים או לחוקק חקים. שהשופט כל דין שלפניו לפי הנראה אליו זהו בכלל פשרה ואין ניכר הדבר שעזבו מקור מים חיים לחצוב בורות נשברים, אבל אם יסכימו על חוקים, הרי הם מחללים את התורה, ועל זה נאמר אשר תשים לפניהם ולא לפני הדיוטות, וכדאיתא בס"ל כ"ו. ואין נפקותא בין בא לפני אינם ישראלים ובין ישראל ששופט ע"פ חקים בדוים, ועוד הדבר יותר מגונה שהמירו את משפטי התורה על משפטי ההבל, ואם יסכימו בני העיר על זה אין בהסכמתם ממש, ואם יכופו על זה משפטם גזלנותא ועושה ומרימים יד בתורת משה עכ"ל.

הרי לך שדבר זה הוא איסור תורה ממש. ואע"פ שהבעלי דין הסכימו על זה בנפש חפיצה, מ"מ אין להקל. ולא עוד אלא שאפילו אם התנו כן בתחילה הרי זה איסור גמור, וכמש"כ הרשב"א (בשור"ת הרשב"א ח"ו ס' רנ"ד) ח"ל ומ"מ לנהוג כן מפני שהוא משפט גויים באמת, נ"ל שאסור, לפי שהוא מחקה את הגוים, וזהו ההזיהרה תורה לפנייהם ולא לפני גוים, ואף על פי ששניהם רוצים בכך והוא דבר שבממון, שלא הגיחה תורה את העם שהוא לנחלה לו על רצונם שייקרו את חקות הגוים ודיניהם, ולא עוד אלא אפ"ל לעמוד לפנייהם לדין אפ"ל בדבר שדיניהם כדון ישראל על כן אנו פה תמהים מקום המשפט בעירכם מקום תורה ויתרון דעת, אין נתנו יד לכלל דברים אלו שאסרתן תורה שלמה שלנו. ומה ממון יתהנה לירש שלא כתורתנו, עכ"ל.

התודה והברכה: תודתנו נביע להני רבני שהשתתפו בעריכת הגליון בשבוע זאת ובעזרתם זכינו להוציא דבר נאה ומתקבל, ה"ה הרב דוד שטיינמן, הרב אהרן זאב מאשקאווטש, הרב אלימלך יצחק אייזנבערג תשואות חן חן להם.

עריכת הגליון נתנדב

לע"ג האי גברא יקידא הרה"ח
ר' דוב בן הרה"ח ר'
יוסף יושע ז"ל גראם
נלב"ע ה' אדר א' תשפ"ב לפ"ק

שאלה:

לכבוד הגליון הנפלא משפטים.

בעז"ה יש לי עסק גדול. יש לי מזכיר אחד שתפקידו הוא לקבל לקוחים חדשים, וגם לגבות הכסף מהלקוחים אחר שגמרנו המלאכה בשבילם. בזמן האחרון עשינו מלאכה אחד אצל חברה גדולה של אינם יהודים. ובאמת ה' העבודה שוה חמש אלף דאלער, אמנם המזכיר פשע בתפקידו ולא שם לב בדבר, ושולח להם שטר חשבון (invoice) שהם חייבים לנו רק ג' אלפים.

כשנתוודע לי הטעות, מיד התקשרתי להחברה הנ"ל וביקשתי מהם לשלם לי החוב שנשאר, אמנם הם מיאנו לשלם בטענה שקיבלו שטר חשבון רק על ג' אלפים, ועכשיו א"א לי להוציא מהם הב' אלפים הנשארים.

על כן אני שואל מכם, האם יש לי איזה תביעה על המזכיר בזה שגרם לי להפסיד הב' אלפים ע"י מעשיו.

יעקב זילבער

ייש"כ גדול

תשובה:

א) מהשאלה נראה שפשע בדבר, והוי ברי היזקא, וע"י מעשיו א"א שוב בדרך הטבע להוציא המעות הנשארים. י"א שנחשב גרמי שחייב מדיני אדם, אבל יותר מסתבר שנחשב כגרמא שאינו חייב רק לצאת ידי שמים כשפשע בדבר. אמנם אעפ"כ יש לדון אם יכול הבעה"ב לתפוס מהמזכיר.

ב) לשיטת הגת"מ ועוד, יש לחייב המזכיר לשלם בדיני אדם מדין ערב, מאחר שהבעה"ב סמך עליו שיעשה מלאכתו באופן שלא יגרום נזק. ואם הבעה"ב מוחזק במעות יכול לומר קים לי כשיטה זו.

ג) אך פליגו הפוסקים גם אם מהדמי שכירות שצריך לשלם להעובד יכול לעכב, ולכא' יכול הבעה"ב לומר קים לי כהפוסקים שיכול לעכב, וצ"ע.

בירור הדין:

א) מהשאלה נראה שפשע בדבר, והוי ברי היזקא, וע"י מעשיו א"א שוב בדרך הטבע להוציא המעות הנשארים. י"א שנחשב גרמי שחייב מדיני אדם, אבל יותר מסתבר שנחשב כגרמא שאינו חייב רק לצאת ידי שמים כשפשע בדבר. אמנם אעפ"כ יש לדון אם יכול הבעה"ב לתפוס מהמזכיר.

הנה יש ג' מדריגות באדם המזיק. מזיק בידים ממש, שחייב לשלם מדין תורה. מזיק בגרמא, שחייב לשלם רק לצאת ידי שמים, וא"א לחייבו לשלם בדיני אדם. מזיק ע"י גרמי שחייב ג"כ לשלם מדיני אדם. ובנידו"ד לא הזיק המזכיר בידים, רק גרם הזיק להבעה"ב על ידי מעשיו.

והנה יש להבהיר שכל השאלה הוא רק בכה"ג שפשע בדבר, מאחר שהי' לו להשים לב. וכן רק אם מיד כששלח השטר חשבון ה' ברי היזקא, וע"י מעשיו א"א שוב בדרך הטבע להוציא שאר המעות. משא"כ אם בדרך העולם אפשר להוכיח להלוקח שבאמת שוה העבודה יותר, ובנידון רגיל יכולים להוציא המעות מהלוקח, ורק בנידון זה אין יכולים להוציא מאחר שהלוקח הוא גבר אלם, פשוט שמאחר שאינו ברי היזקא אין זה נקרא גרמי. אבל אם ה' ברי היזקא יש לעיין אם אפשר לחייבו מדין גרמי.

ולכא' דין זה דומה למש"כ ברמ"א סימן שפ"ו ס"ג ו"ל סופר שכתב שטר וכתב מנה במקום מאתים וכו' כולם פטורים דלא הוי אלא גרמא בניזקין עכ"ל. וא"כ גם בנידו"ד לכאורה הוי רק גרמא בניזקין שאינו מחויב מדיני אדם.

אמנם מצינו בס"ל קע"ו סעי' י"א ברמ"א, ומקורו במרדכי ח"ל ראובן שהלך ופטור חובות של שמעון חבירו, ואומר ששמעון צוה לו לעשות וכו', אם שמעון כופר ויש לו עדות שהחובות ה' שלו וראובן פטור, ראובן חייב לשלמן עכ"ל. והוא מדיני דגרמי. וזה דומה למה שאיתא בס"ל שפ"ו סעי' ב' גבי השורף שטרות של חבירו, שכל המחבר ח"ל וכן השורף שטר חוב של חבירו, חייב לשלם כל החוב שהיה בשטר, שאע"פ שאין גוף השטר ממון, הרי גרם לאבד ממון, עכ"ל. הרי מבואר שאע"ג שלא הזיק גוף הממון, מ"מ כיון שאיבד בידים היכולת שהי' להמלוה לגבות החוב, חייב לשלם, ונחשב כגרמי. והש"ך בס"ל נ"ה סק"ד כ' בשם המשאת בנימין ס"ל פ"ה ששטר שאינו

«

פרוע שהשליש החזירו להלוה, מיקרי גרמי וחייב השליש, דומה לשורף שטרות של חבירו שבסי שפ"ו סעי' ב'. נמצא שהרמ"א מחייב בג' אופנים: בשורף שטרותיו של חבירו, בפוסט חובותיו של חבירו, ובשליש שהחזיר שטר ללוהו. והקטו הפוסקים, מאי שגא הדין של סופר הכותב מנה במקום מאתם, מהג' אופנים הנ"ל שמחייב הרמ"א, הרי גם בכתב מנה במקום מאתם איבד היכולת לגבות המאתים.

והקצות בסי' ג' סק"ב מתרין, שבשליש, מאחר שכבר הי' לו להמלוה שטר, וזה שורפו, הו"ל כמזיק בידים, משא"כ בסופר שעדיין לא הי' השטר בעולם, והסופר הוא רק כמונע מלכתוב החוב בהשטר, הוה רק כמעלים עין מלהחזיר אבידת אחיו שאין צריך לשלם מדיני אדם, וכמש"כ הרמב"ן בקונטרס דיני דגרמי, לענין יודע עדות לחבירו ואינו רוצה להעיד שאינו חייב לשלם, וא"כ ה"ה בסופר שטעה וכתב מנה במקום מאתים הוה רק כמו צייר שהדי' שלא יסדהו ועיי"ש. וביאור דבריו נראה שמחדש יסוד גדול, שרק אם השטר כבר בעולם, והכל ברור, והלה שורף השטר, הרי מזיק בידים השטר שיש ביכולתה לגבות מאתים, וכן במחזיר השטר ללוה, הכל הי' כבר נכתב בהשטר, ועיי' שהחזירו להלוה הזיק בידים. משא"כ בכותב מנה במקום מאתים הרי מעולם לא הי' שטר חוב ברור, והוה כאילו ביקש מאחד לכתוב שטר והלה לא כתב, שלא הזיק בידים כלום, רק גרם שאין שטר מעולם בתביעה זו, ואינו נקרא הזיק בידים.

וא"כ בנידוד נראה שדומה ממש לכתב מנה במקום מאתים, שהרי החוב לא הי' ברור מעולם על גבי שטר, ורק הי' על המזכיר לכתוב השטר, ולא כתבה, שזה אינו נקרא הזיק בידים, רק גרמא. וע"כ אין לחייבו כדן שורף שטר. (אבל עדיין יש לעיין בזה, מאחר שכאן שלח בידים השטר חשבון שכתב בה רק ג' אלפים, והי' ככותב להלוך שאינו מחויב יותר, על מה שבאמת מחויב. וא"כ י"ל שנחשב כאילו פטר החוב, והוה גרמי, וצ"ע.)

אמנם התומים (סי' ג' סק"א) מתרין שיעקר החילוק הוא אם בשעת הכתיבה הי' ברי הזיק או לא, ובסופר אינו ברי הזיקא. וא"כ לדבריו בנידוד ג"כ הוה ברי הזיקא מיד, שכשעכ"ם מקבל שטר חשבון על ג' אלפים ברור שלא ישלם יותר. ולכן להתומים שפיר חייב מדיני דגרמי. ויש לעיין בזה.

אמנם אפילו אם חייב רק מדין גרמא, מ"מ הרי המזכיר חייב לשלם לצאת ידי שמים. ונחלקו הפוסקים אי מועיל תפיסה בחייב לשלם בדיני שמים, ולכן יש לדון אי מועיל תפיסה. הש"ך (סי' כ"ח סק"ב ועוד מקומות) פסק שאין מועיל תפיסה, ואם תפס מוציאין ממנו. והפתחי תשובה שם מסיק שכן דעת גדולי הפוסקים. אמנם בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ק"ס וח"ג סי' צ"ו וסי' שמ"ט) מביא החולקים שמועיל תפיסה. ובערך ש"י (סי' כ"ח) ובשו"ת מומשי (תנינא ח"ג סי' ל"ד ותליאתא ח"ג סי' קט"ז) כתב שיכולין לומר קים לי כשיטת הסוברים שמועיל תפיסה.

[ב] לשיטת הנתי"מ ועוד, יש לחייב המזכיר לשלם בדיני אדם מדין ערב, מאחר שהבעה"ב סמך עליו שיעשה מלאכתו באופן שלא יגרום נזק. ואם הבעה"ב מוחזק במועז יכול לומר קים לי כשיטה זו:

ידוע שיטת הריב"א (ב"מ ע"ד) שיליף מסוגיא דאם אוביר ולא אעביד אשלם ממיטבא, שאם אדם שולח פועל לקנות דבר, והשליח לא קנה הדבר, ועיי"ז שלא קנאו גרם מניעת ריוח להמטלה, חייב השליח לשלם ההפסד אע"פ שלא קיבל עליו תשלומין, מאחר שנתן לו מעותיו ליקח הסחורה, ואלמלא הוא הי' לוקחו עיי' אדם אחר, ולא עשה כן משום שסמך על השליח, חייב לשלם לו ההפסד, דבהוהו הנאה דסמך ליה, משתעבד לו מדין ערב, עכ"ל. והנתי"מ מביאו בכמה מקומות (בסי' קפ"ג סק"א, ובסי' ש"ו ועוד), ומסיק לדינא שאם אדם לקח פועל לעבוד על דבר מסוים, חייב הפועל על כל ההפסדים אם לא עבד כראוי. וכמה אחרונים הביאו דבריו להלכה (ערך ש"י בסי' ש"ג סעי' א', מלא הרועים ועוד). אמנם החת"ס (בסי' קע"ח) מסיק שראוי לפטר בדין זה עיי"ש. ונראה שם הבעה"ב מוחזק יכול לומר קים לי כשיטה זו.

ויל"ע בשיטת המחייבים, בפועל שנשכר לדברים כללים לזמן ארוך, אם ס"ל ג"כ שחייב בכל ההפסדות מאחר ש"ל שכל דברי הנתי"מ הוא רק בשוכרו להביא ריוח מסוים, שהפועל הוה ערב על ריוח דבר מסוים זה משום שהבעה"ב סמך עליו, משא"כ בפועל כללי ששכר לכל המלאכות, י"ל שלא נקרא ערב על כל ההפסדים. אמנם מצינו הרבה אחרונים שמביאים הנתי"מ לדינא בכל פועל. וצ"ע.

אמנם אם כנים דבריו שמחויב מדין ערב, לכאורה צ"ע מזה שפטר הרמ"א בסופר שכתב מנה במקום מאתים, הרי סופר הוה ג"כ פועל. והאחרונים כבר עמדו על קו זה, ובפתחי חושן (נזיקין פ"ג הערה ס"ב) מתרין ששם איירי בסופר העיר, ולא בסופר פרטי. א"נ שאיירי בסופר של הלוה וההפסד הוה להמלוה.

[ג] אך פליגו הפוסקים אם גם מהדמי שכירות לצורך לשלם להעובד יכול לעכב, ולכא"ו יכול הבעה"ב לומר קים לי כהפוסקים שיכול לעכב, וצ"ע:

בסי' ש"ז סעי' י' בדין לא תחסום לפועל, שיש איבעי בגמ' בפועל שעושה בגפן אחד, אם יכול לאכול בגפן אחר. פסק המחבר שאם אכל הפועל מגפן אחר, אינו יכול הבעה"ב לעכב ממדי שכירתו. ומקורו ברא"ש, שלעכב ממון שכירות שחייב לפועל נקרא מוציא. אמנם הטו"ז שם חולק עליו, וכתב שדברי תימה הם, שלמה יגרע ממון שמחויב לשלם בשכירתו מממון אחר של הפועל. ונראה שהרא"ש כ"כ לשיטתו, שבכל איבעי בגמ' א"א לתפוס, והפועל כבר מוחזק. משא"כ להרמב"ם שס"ל שבכל איבעי בגמ' יכולים לתפוס, לכא"ו פליג ע"ז, וס"ל שיכולין לתפוס. וצ"ע לדינא אם יכול לומר קים לי כהרמב"ם והטו"ז.

1. ונחלקו הראשונים בדרך גרמי, מה נכלל בכלל זה. ובעיקר הדין יש ג' שיטות: א) שי' התוס' (ב"ב דף כ"ב ע"ב ד"ה זאת) בשם הריב"א "דינא דגרמי אינו אלא משום קנס ואותו שהיה נראה להם להחמי' הש"ס שהוא שכיר והגיל לבוא, קנסו". ונחלקו הש"ך והסמ"ע בגדר, הסמ"ע (סי' שפ"ו סק"ח) ס"ל שגם הזיק השכיר במינו יש לחייב מדין גרמי, אבל הש"ך (שם) חולק וס"ל שדוקא מה שהי' שכיר בימי חול' גורו לחייב מדיני אדם. והנה הרמ"א בסי' שפ"ו (סעי' ג') הביא שי' התוס' בשם י"א והסמ"ע (ע"ב סק"א) והגר"א (סק"ז) העלו שהרמ"א ס"ל להלכה כשיטה זו, אמנם ע"כ בסמ"ע סי' ג' שהי' שכיר בדעת הרמ"א כשי' הר"י והרא"ש ויש לעיין בזה. ב) שי' הר"י והרא"ש שצריך ג' תנאים כדי שיהי' חייב מדינא דגרמי, א' שיהי' חייב ע"י מעשיו של המזיק ממש. ב' שיבוא הנזק מיד, ולא לאחר זמן. ג'

2. ובשונו לכא"ו פטור, אפי' אם נקרא גרמי, עיי' ש"ך סי' שפ"ו סק"י"ב ועדיין ישאל שאלת חכם, ואבה"מ, ופשיעה הוה כמודי לענין גרמא, ע' בשו"ת נוב"ח ח"מ סי' קמ"א סי' ל"ז, והרא"י ממראה דער לשולחני.

3. ויש לציון שאם המוכר נתן החפץ להלוך רק אחר שהמזכיר כתב השטר, ומשום שאצלו הדרך שאין נותנים שום דבר לזוכה מבלי לכתוב שטר חשבון מקדם

4. והגם שהש"ך בסי' שפ"ו מסיק שהשורף שטרותיו של חבירו חייב רק לשי' התוס' בשם הריב"א הנ"ל, משא"כ לשי' הר"י והרא"ש, מ"מ הרמ"א מסיק כן לדינא.

5. ואינו דומה למש"כ בנתי"מ סי' נ"ח סק"ב בשליח של הלוה ששילם בלי לקחת השטר מהמלוה, שהשליח חייב, ששם ביאר הנתיבות שעצם מעשה מסירת הכסף הוה כאילו מזיק להכסף בידים.

718.618.4011 Ext 101 | Ask@Mishpatim.org | לשלוח הערות או שאלות שיתלבונו ויתבררו במדור 'משפט החושן':

משפט הפרשה

דבר אל בני ישראל ויקהרלי תרומה מאת כל-איש אשר ידבנו לבו תקחו את-תְּרוֹמַתִּי: (שמות כה ב)

ענין הלכה

מיירי לענין אם מוציאים ממנו בדיינים אם הודה שחשב כן בלבו, משום הכי כתב "ויש להחמיר" להורות שאין כופין אותו כמו כל ספק ממון, עכ"ל. ועיי' בית שלמה יו"ד סי' פ"ט שכ' שקיל' כרו"פ נדדר לצדקה בלב מהני. ופשוט שזו הי' הוה רק אם החליט במחשבתו ליתן, אבל אם רק חשב שרוצה ליתן אין עליו שום חיוב לכר"ע.

גמר בלבו לעשות טובה לחבירי

יש לציון לדברי השועה"ר בהל' מכירה ומתנה עיי' א' שכ' ח"ל וירא שמים יש לו לקיים אפילו מחשבתו לבו, שאם חשב בלבו למכור לו בסכום זה, והלה לא ידע ממחשבתו והוסיף לו על סכום זה, לא יקח ממנו כי אם סכום זה שגמר בלבו, לקיים מה שכתוב דוברי' אמת בלבבו. וכן הלוך שגמר בלבו לקנות בסכום כך וכך, אין לו לחזור בו. וכן כל כיצא בזה בשאר דברים שבין אדם לחבירו יש לו לקיים מחשבתו לבו, אם גמר בלבו לעשות איזו טובה לחבירו ויש בידו לעשותה, אבל צרכי עצמו כל שאין בהם סרך מצוה אינו צריך לקיים אפילו מוצא שפתי עכ"ל. מבואר בדבריו שס"ל שאם גמר בלבו לעשות טובה לחבירו, יש לו לקיים מחשבתו.

הנבטיח לחבירו להלות לו

החפץ חיים כ' בהבאת חסד (פרק א' סעי' א') אם הבטיח לישראל להלות סך מה, יוהר מלחורו בו, שהוא ככל קבלה לדבר מצוה שקיל' ביו"ד שאסור לחזור בו. וכ' ע"ז בנתיב חסד שם שאפילו אם לא חייב מדין נדר, מ"מ יש בו משום מחוסרי' אמנה, כיון שהלוה סמך על דעתו.

בגמ' מסכת שבעות (כו ע"ב) ו"ל מוצא שפתין תשמוור ועשית, אין לי אלא שהוציא בשפתיו, גמר בלבו מנין, ת"ל כל נדיב לב (דברי הימים ב' כ"ט), ע"כ לשון הגמ'. מבואר שיש דין מיוחד בנדר, שאפי' אם רק גמר בלבו ליתן להקדש, מחויב לקיימו.

גמר בלבו ליתן צדקה לעני

הנה הגמרא איירי במי שמקדיש לקרבן או לבדק הבית. ונחלקו הראשונים מהו הדין בכל נדר לצדקה כגון שגמר בלבו ליתן מתנה לעני, אם מחויב לקיימו מדין כל נדיב לב.

בעל השיטה הראשונה הוא הר"ש בתשובה (כלל י"ג) והרשב"א (בשו"ת ח"א סי' תקס"ט) ועוד, וסברתם מובנת, מאחר שהלימוד הוא רק בקדשי הבית מנ"ל להוסיף שאר צדקות לדין זה. אמנם השיטה השני, שצ"ב, הוא המרדכי (ב"ב סי' תצ"א) ומהרי"ק (סי' קס"א) ועוד, שכתבו בהדי' ששייך בכל הצדקות. והרא"ה (בח"מ סי' רי"ב סק"ב) מבאר שיטתם שס"ל שכל נדר הוה בכלל כל נדיב לב. וכ"כ בערוך השלחן (שם סק"י). ובנתי"מ (סי' קצ"ט סק"ג בביאורים) מבאר שיטתם בדרך אחר, בהקדם הא שקשה על שיטתם, מהא שקיל' שלגבי שבועה וריבית ואונאה, אין למדין צדקה מהקדש, והוה כחולין, ומאי שגא נדר, ומותר ח"ל דדוקא לענין נוף חולין הנדר והתפסת הקדושה יליפנין צדקה מהקדש, דבקרא דבל תאחר ומוצא שפתין הוקש צדקה להקדש, והקרא לא מיירי רק לענין זה, אבל לענין שבועה וריבית ואונאה דנתמעט הקדש מקרא דרעהו, ודאי שענין נמי רעהו מיקרי עכ"ל. מבואר שמבאר שיטת השני' שלמדו כן מהקש.